

Inventarisatierapport Leermiddelenbeleid MBO

In opdracht van het LiMBO programma
versie 1.02

Kennisnet, 31 januari 2013

- januari 2013

1 Inleiding 3

- 1.1 Inleiding 3
- 1.2 Achtergrond 3
- 1.3 Probleemstelling 3
- 1.4 Doelstelling onderzoek 3
- 1.5 Hoofdvragen 3
- 1.6 Opbouw rapport 4

2 Aanpak 5

- 2.1 Verzameling van gegevens 5
- 2.2 Verwerking van de gegevens 5
- 2.3 Juridische aspecten 5
- 2.4 Verantwoording 6

3 Omzet aan leermaterialen in het MBO 7

- 3.1 Categorieën aan leermaterialen 7
- 3.2 Verschillen tussen opleidingen 9
- 3.3 Verschillen tussen leerjaren 10
- 3.4 Verdeling tussen leermaterialen 11

4 Geldstromen rond leermaterialen in het MBO 13

- 4.1 Rol distributeur 13
- 4.2 Samenstelling leermaterialenlijst 13
- 4.3 Keuzevrijheid aanschaf leermiddelen 14
- 4.4 Kortingen en provisies 14
 - 4.4.1 Boeken 14
 - 4.4.2 Digitaal leermateriaal 15
- 4.5 Overig 15

5 Organisatie van leermiddelenverwerving in het MBO 16

- 5.1 Organisatie leermiddelenbeleid 16
- 5.2 Totstandkoming leermiddelenlijst 16
- 5.3 Overig 16

6 Conclusies en aanbevelingen 18

- 6.1 Omzet aan leermaterialen in het MBO 18
- 6.2 Geldstromen rond leermaterialen in het MBO 19
- 6.3 Organisatie van leermiddelenverwerving in het MBO 20
- 6.4 Aanbevelingen 20

Bijlage 1 - Vragenlijst 22

1 Inleiding

1.1 Inleiding

Voor u ligt het inventarisatierapport Leermiddelenbeleid mbo, dat gemaakt is in het programma LIMBO (Leermaterialen in het mbo). Opdrachtgevers voor dit programma zijn saMBO-ICT en Kennisnet.

1.2 Achtergrond

SaMBO-ICT heeft de ambitie om de leermaterialenketen in het mbo te verbeteren, met name de processen rond bestellen en betalen en rond distributie en toegang. SaMBO-ICT heeft daarom het initiatief genomen tot het programma "Leermateriaal in het mbo: de instellingen aan zet!" (LiMBO). Kennisnet voert dit programma voor saMBO-ICT uit.

Het programma richt zich op concrete verbeteringen die nu in pilots in drie mbo-instellingen worden geïmplementeerd en beproefd. Daarnaast kent het programma een zogeheten visiespoor, dat zich richt op meer strategische onderwerpen en op zaken die verdieping vragen en later tot activiteiten kunnen leiden. Resultaat van het visiespoor zijn visies vanuit de vraagzijde (de mbo-instellingen) en waar nodig suggesties voor vervolgvactiteiten. Dit onderzoek is onderdeel van dit visiespoor.

1.3 Probleemstelling

LIMBO wil bijdragen aan de strategische doelstelling van de sector om het aanbod aan leermaterialen vanuit de markt beter te laten aansluiten op de vraag van het onderwijs. Dit vraagt om vraagsturing en invloed vanuit de sector, en transparantie en competitie in de markt.

Om het aanbod van leermaterialen effectief te kunnen beïnvloeden is inzicht in de markt nodig. Op dit moment bestaat nog geen helder beeld van welke leermaterialen onderwijsinstellingen gebruik maken en welke geldstromen daarmee gemoeid zijn. Het is wenselijk om een dergelijk beeld te hebben om op sectoraal niveau beleid te kunnen formuleren op het gebied van leermaterialen en de inkoop hiervan.

1.4 Doelstelling onderzoek

Het onderzoek heeft als doelstelling een eerste (kwantitatief) inzicht te geven in de markt van leermaterialen in het mbo. Het onderzoek moet de MBO-raad en saMBO-ICT informatie geven om sectoraal beleid op het gebied van leermaterialen te formuleren.

1.5 Hoofdvragen

De markt is geïnventariseerd aan de hand van de volgende hoofdvragen:

Wat is de omzet aan leermaterialen in het mbo?

Hiervoor is een kwantitatief overzicht van de omzet aan leermaterialen in het mbo opgesteld. In deze analyse is aangegeven hoe de kosten zijn verdeeld over:

- categorieën van leermaterialen: (1) boeken, (2) readers, (3a) digitaal leermateriaal, (3b) software licenties, (4) persoonlijke uitrustingen (zoals veiligheidsschoenen) en excursies;
- de verschillende leerjaren;
- de verschillende opleidingen.

Ook is geanalyseerd waar opmerkelijke verschillen bestaan, bijvoorbeeld tussen instellingen.

- januari 2013

Hoe lopen de geldstromen rondom leermaterialen in het mbo?

Dit betreft een onderbouwde raming van waar de geïnventariseerde omzet 'terecht komt', verdeeld over marktpartijen (uitgevers en distributeurs), sectorale en branche-uitgevers, de instellingen zelf, en overige partijen. Daarnaast is er een raming van waar de omzet 'vandaan komt', verdeeld over studenten, de instellingen zelf, en de overheid. Deze raming moet zicht geven op het niveau van individuele marktpartijen, zodat marktverhoudingen zichtbaar worden.

Hoe is de organisatie van leermiddelenverwerving in het mbo belegd?

Deze vraag betreft de wijze waarop instellingen invulling geven aan leermiddelenbeleid, incl. de uitgangspunten en processen rond het verwerven van leermaterialen. Hierbij is ook geïnventariseerd welke diensten de instellingen van marktpartijen (m.n. intermediaire partijen) afnemen. Deze analyse geeft zicht op de (deel)processen in de keten en hun toegevoegde waarde.

Parallel aan dit onderzoek heeft het LiMBO programma ook een analyse gemaakt van **juridische randvoorwaarden rond de verwerving van leermiddelen**. Deze analyse betreft de wet- en regelgeving die van belang is bij het kiezen van leermiddelen of het sluiten van een overeenkomst met leveranciers. De resultaten van deze juridische analyse zijn gepubliceerd in de afzonderlijke rapportage "Inventarisatierapport Leermiddelenbeleid MBO; Juridische verkenning".

1.6 Opbouw rapport

Hoofdstuk 1 beschrijft de achtergrond en opzet van het onderzoek.

Hoofdstuk 2 beschrijft de aanpak van het onderzoek, met name de verzameling van gegevens (via gestructureerde interviews) en de verwerking van de verzamelde gegevens. Het hoofdstuk beschrijft ook hoe juridische vraagstukken zijn geïnventariseerd en geeft een verantwoording van de gevolgde aanpak.

De hoofdstukken 3, 4 en 5 geven de bevindingen van de interviews weer, waar bij elk hoofdstuk een van de drie hoofdvragen behandelt.

- hoofdstuk 3: de omzet aan leermaterialen
- hoofdstuk 4: de geldstromen rond leermaterialen
- hoofdstuk 5: de organisatie van leermiddelenverwerving

Hoofdstuk 6 formuleert (per hoofdvraag) conclusies en aanbevelingen, op basis van de resultaten uit de eerdere hoofdstukken. Daarmee biedt het hoofdstuk ook een inhoudelijk overzicht over de onderzoeksresultaten.

Bijlage 1 bevat de vragenlijst die is gebruikt in de gestructureerde interviews.

2 Aanpak

2.1 Verzameling van gegevens

Om tot een goed beeld van omzet, geldstromen en leermiddelenverwerving te komen, zijn in 14 mbo instellingen gestructureerde interviews gehouden. In deze instellingen zijn in totaal 50 opleidingen geïnventariseerd en geanalyseerd. De instellingen betroffen 11 roc's, 1 aoc en 2 vakscholen, zowel grote als kleinere instellingen. De instellingen zijn benaderd via contactpersonen van de manager van saMBO-ICT en de programmamanager van LiMBO. De interviews zijn in de meeste gevallen afgenomen bij onderwijscoördinatoren, inkopers en/of contractmanagers. In een aantal instellingen zijn gesprekken gevoerd met meerdere personen.

De interviews zijn, op één na, allemaal in de instelling afgenomen en duurden steeds ongeveer 2 uur. (Eén van de interviews is per telefoon afgenomen.) De interviews zijn gestructureerd aan de hand van een vaste vragenlijst, waarbij door elke instelling/opleiding dezelfde vragen zijn beantwoord. Een deel van de vragenlijst is voor elk van de onderzochte opleidingen afzonderlijk beantwoord. (De vragenlijst is opgenomen in bijlage 1.)

Met de geïnterviewden is afgesproken dat de resultaten in het onderzoeksverslag worden geanonimiseerd. Het rapport vermeldt daarom geen namen van instellingen. Om dezelfde reden is ook geen overzicht opgenomen van geïnventariseerde opleidingen, omdat een aantal opleidingen slechts door enkele (soms één) instellingen worden gegeven.

2.2 Verwerking van de gegevens

De instellingen hebben inzicht in hun leermiddelenlijsten gegeven. Hoewel deze lijsten 'boekenlijsten' worden genoemd, vermelden ze **alle** leermiddelen die de leerling moet aanschaffen om de studie te volgen. Deze leermiddelenlijsten zijn volgens een vast stramien verwerkt: uitsplitsing naar verplichte- en niet verplichte kosten en daarnaast uitgesplitst in boeken, readers, digitale leermiddelen, software licenties en de persoonlijke uitrusting. Deze uitsplitsingen zijn voor elk leerjaar gemaakt.

Bij het classificeren van leermaterialen zijn de volgende **definities** gehanteerd:

- **Boeken:** schoolboeken en de eventueel daarbij behorende digitale content. De digitale content is 'bijbehorend' als deze als integraal onderdeel van het boek wordt verkocht.
- **Readers:** materiaal dat door de school zelf is ontwikkeld en/of is samengesteld. Het betreft readers, dictaten, mappen met inhoud en kopieerkosten die verrekend worden voor het gedurende het jaar nog te verstrekken leermateriaal.
- **Digitale leermiddelen:** digitaal didactisch materiaal waarmee de leerling leert. Hieronder vallen licenties voor taal en rekenen, maar ook de toegang tot materiaal van beroeps- en brancheverenigingen en kenniscentra.
- **Software licenties:** software die de instelling op zijn computers installeert en die voor elke gebruiker van die computer te gebruiken zijn. Denk hierbij aan de MS-office programma's.
- **Persoonlijke uitrusting:** behoeftes die de leerling geacht wordt om aan te schaffen, in zijn eigen bezit houdt en die hij nodig heeft om zijn (praktijk)studie te kunnen volgen. Dit betreft onder meer koksessen, veiligheidsschoenen, en specifieke sportkleding. Onder deze post zijn ook de kosten voor excursies gerekend, omdat deze post te klein is om apart te beschouwen.

2.3 Juridische aspecten

In de interviews is door de instellingen een aantal juridische vraagstukken naar voren gebracht. Dit betrof zowel onderwerpen die direct verband hielden met de interview vragen (zoals over aanbesteding) of onderwerpen die in het meer verkennende deel van het gesprek aan bod kwamen (zoals over de vaste boekenprijs). Vanwege hun andere karakter zijn deze juridische

- januari 2013

aspecten in een apart rapport opgenomen: "Inventarisatie rapport Leermiddelenbeleid MBO; Juridische verkenning". Dat rapport gaat nader in op onder meer de vaste boekenprijs, btw op leermiddelen, schoolkosten en inkoop van leermiddelen.

2.4 Verantwoording

Dit rapport is het resultaat van onderzoek dat is uitgevoerd door 2 ervaren projectmanagers van Kennisnet. Hoewel het rapport geen wetenschappelijke opzet heeft, biedt het een goed overzicht op de leermiddelenmarkt binnen mbo-instellingen.

Het uitgangspunt was 20 instellingen te interviewen en 100 opleidingen met elkaar te vergelijken. Tijdens de doorlooptijd van het onderzoek bleek dat de laatste interviews geen wezenlijk nieuwe informatie meer opleverden. Daarom is gekozen om niet 20 instellingen te interviewen, maar in totaal 14. Ook het aantal opleidingen is minder (namelijk 50), maar om dezelfde reden geeft dit toch een heel representatief beeld.

De vragenlijsten zijn met alle instellingen doorgenomen. Niet alle geïnterviewden konden op alle vragen antwoord geven. Dit speelde met name bij het leermiddelenbeleid, omdat dat in veel organisaties decentraal is georganiseerd, terwijl de geïnterviewden meestal uit de centrale staf kwamen. Waar relevant is dat in de bevindingen toegelicht.

De instellingen hebben aan de onderzoekers leermiddelenlijsten ter beschikking gesteld om inzicht te geven in de kosten van leermiddelen voor de leerlingen. In de eerste interviews is onderzocht of instellingen ook zelf nog kosten maken voor leermiddelen voor leerlingen, maar dat bleek meestal niet bekend of niet inzichtelijk te zijn. In dit onderzoek is daarom verder alleen aandacht besteed aan de kosten van leermaterialen voor de leerlingen.

Er is in het onderzoek alleen met instellingen gesproken, en niet met andere partijen. Er heeft dus geen 'wederhoor' bij marktpartijen plaatsgevonden en is er geen direct zicht op de kostenstructuren buiten de mbo-instellingen.

In het onderzoek zijn de juridische aspecten geïnventariseerd die in de gesprekken naar voren kwamen. Deze inventarisatie heeft daarmee het karakter van een verkenning, en heeft niet de bedoeling om uitputtend te zijn. Omdat alle onderzochte aspecten in meerdere gesprekken werden genoemd is de verwachting van de onderzoekers dat de voor de praktijk meest relevante punten zijn geadresseerd. (De juridische aspecten zijn verder uitgewerkt in een aparte rapportage, met een onderbouwing vanuit juridische bronnen.)

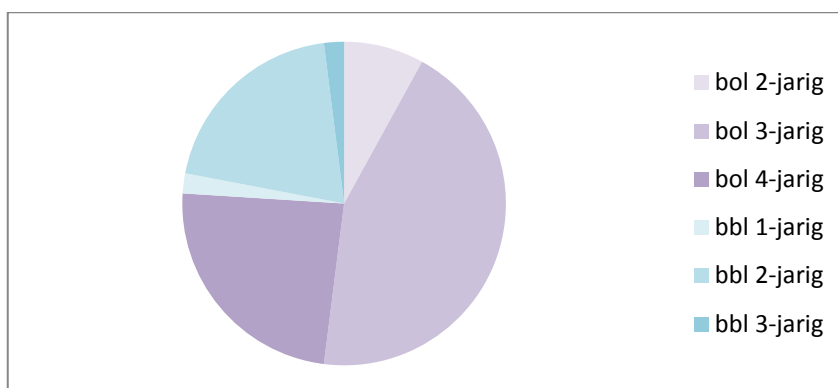
3 Omzet aan leermaterialen in het mbo

De eerste hoofdvraag van het onderzoek was "wat is de omzet aan leermaterialen in het mbo?" Hiervoor is een kwantitatief overzicht van de omzet aan leermaterialen in het mbo opgesteld. In de analyse wordt aangegeven hoe de kosten zijn verdeeld over:

- categorieën van leermaterialen;
- de verschillende leerjaren;
- de verschillende opleidingen.

Ook is geanalyseerd waar opmerkelijke verschillen bestaan, bijvoorbeeld tussen instellingen.

Er zijn 50 opleidingen vergeleken. Dit waren 38 bol-opleidingen en 12 bbl-opleidingen. Onderstaande grafiek en tabel geven de verdeling van de opleidingsduur voor deze opleidingen weer.



De verdeling tussen de bol- en bbl-opleidingen in dit onderzoek

studie	aantal
bol 2-jarig	4
bol 3-jarig	22
bol 4-jarig	12
bbl 1-jarig	1
bbl 2-jarig	10
bbl 3-jarig	1
totaal	50

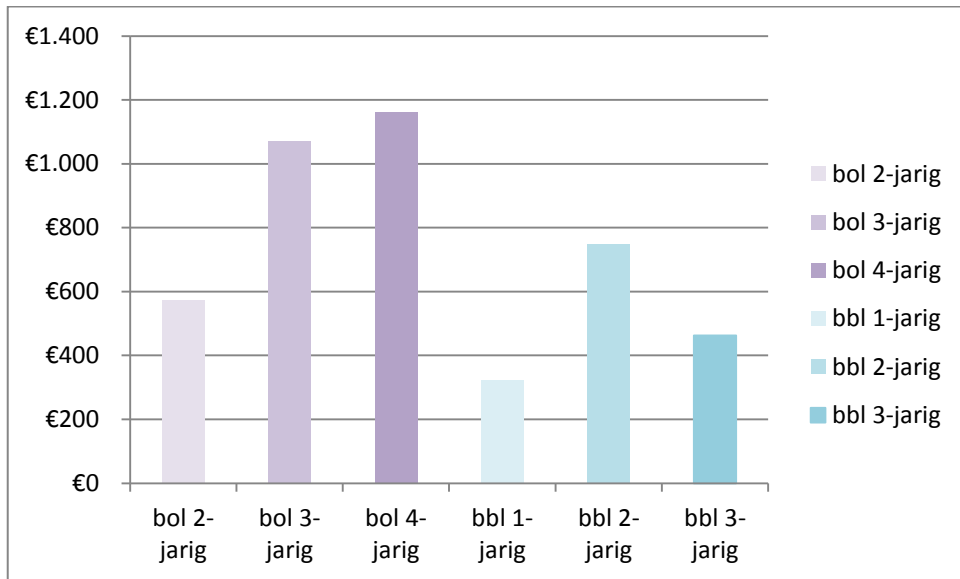
De verdeling tussen bol en bbl is in dit overzicht 76% om 24%. Deze verdeling wijkt daarmee iets af van de landelijke cijfers (69% resp. 31%, bron MBO-raad).

3.1 Categorieën aan leermaterialen

Constateringen

De **totale leermateriaalkosten** van de 50 opleidingen die zijn bekeken bedragen gemiddeld €960. De totale leermateriaalkosten zijn de kosten die de leerling betaalt voor zijn leermaterialen, **inclusief** vrijwillige bijdragen die op de leermiddelenlijst staan, maar **exclusief** de bijdragen aan DUO. De kosten die de instelling zelf voor zijn rekening neemt zijn buitenbeschouwing gebleven. In onderstaande tabel zijn de totale kosten per opleiding opgenomen, uitgesplitst naar bol en bbl en opleidingsduur.

NB: er is één 1-jarige bbl-opleiding en één 3-jarige bbl-opleiding onderzocht. Deze bedragen geven daarom geen representatief beeld van de gemiddelde totale kosten van deze opleidingen.

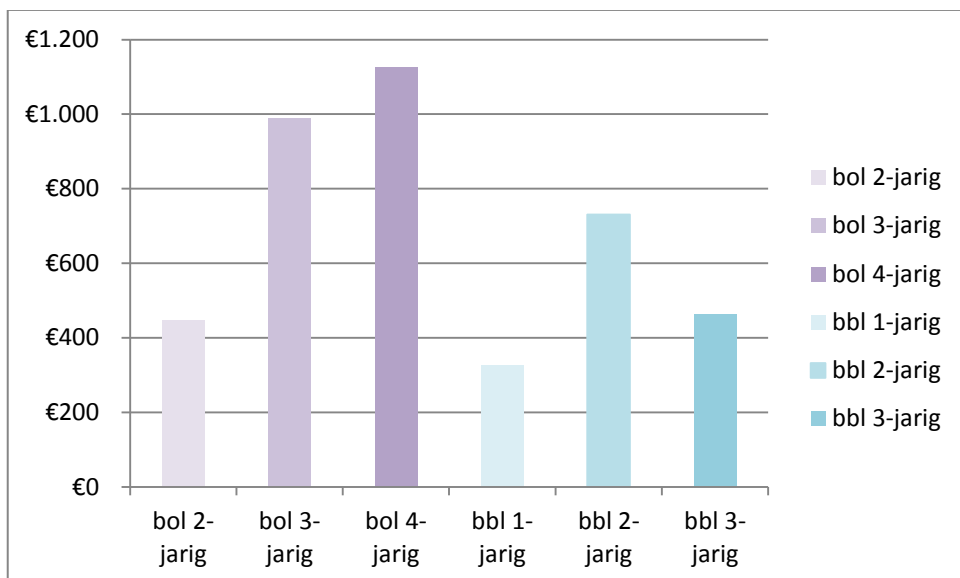


De verdeling van de **totale** opleidingskosten

studies	kosten
bol 2-jarig	€ 575
bol 3-jarig	€ 1.072
bol 4-jarig	€ 1.161
bbl 1-jarig	€ 324
bbl 2-jarig	€ 749
bbl 3-jarig	€ 463

De **verplichte materiaalkosten** van de 50 opleidingen die zijn bekeken bedragen gemiddeld €903. Deze gemiddelde verplichte materiaalkosten zijn de kosten die de leerling betaalt voor zijn leermaterialen **zonder** de vrijwillige bijdragen voor excursies en dergelijke en zonder de kosten voor DUO.

In onderstaande grafiek en tabel zijn de verplichte kosten per opleiding opgenomen.



De verdeling van de **verplichte** leermateriaalkosten

- januari 2013

studies	kosten
bol 2-jarig	€ 447
bol 3-jarig	€ 989
bol 4-jarig	€ 1.124
bbl 1-jarig	€ 324
bbl 2-jarig	€ 731
bbl 3-jarig	€ 463

Veel opleidingen stellen een laptop verplicht tijdens de opleiding, wat wordt geformuleerd als "de leerling dient in het bezit te zijn van een laptop". Daarbij wordt ook verlangd dat de leerling op zijn laptop beschikt over Microsoft Office. De kosten voor een laptop en office-software staan **niet** op de leermiddelenlijst, en zijn dan ook niet opgenomen in bovenstaande overzichten.

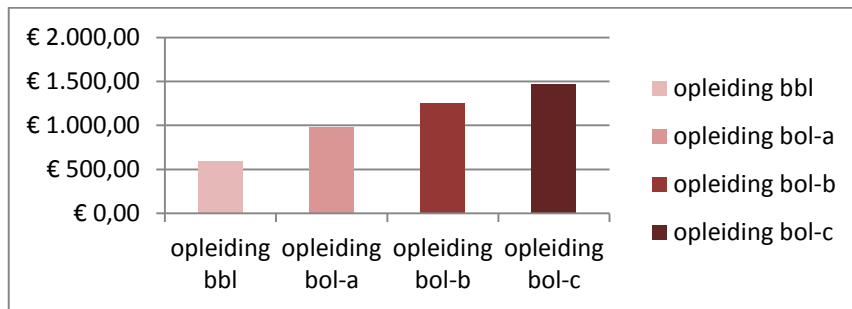
Analyse

Op basis van studieduur bedragen de gemiddelde kosten voor leermaterialen voor een leerjaar € 334. Omdat er ca. 539.500 bol en bbl leerlingen kan worden geschat dat de **totale markt voor leermaterialen in het mbo** een omvang heeft van ruim € 180 miljoen.

3.2 Verschillen tussen opleidingen

Constateringen

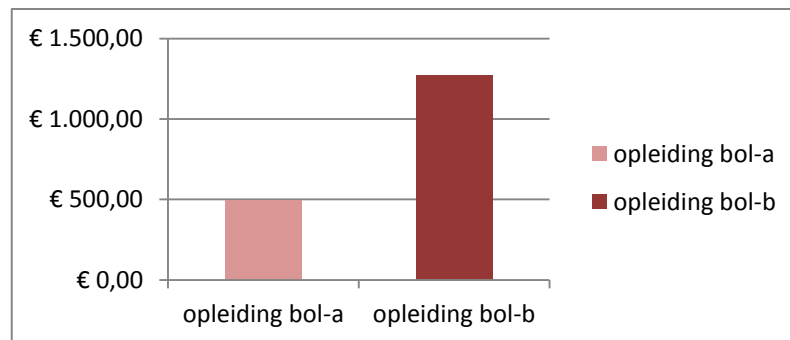
De opleiding Verpleegkunde (CREBO 95520) is bij 4 instellingen onderzocht. Bij één instelling ging het om de bbl-variant en deze kende de laagste kosten aan leermaterialen (€ 599). De kosten aan leermaterialen voor de bol-opleidingen waren een hoger: respectievelijk € 981, € 1255 en € 1472 voor de totale studieduur.



Verskil in leermateriaalkosten tussen opleidingen Verpleegkunde – CREBO 95520

De opleiding Junior Accountmanager (CREBO 93801) is bij 2 instellingen onderzocht en levert een groot verschil op: bij de ene instelling kost deze opleiding aan leermaterialen € 492 en bij de andere instelling € 1.273. Dat is ruim een factor 2½ duurder.

Bij een nadere analyse van de leermiddelenlijsten van deze 2 instellingen blijkt dat de instellingen verschillende lesmethodes gebruiken en dat de ene instelling veel meer leermaterialen op de lijst heeft dan de andere instelling.



Verskil in leermateriaalkosten tussen opleidingen Junior Accountmanager – CREBO 93801

- januari 2013

Tenslotte is ook de opleiding Sociaal Cultureel Werker (CREBO 91370) vergeleken op 2 instellingen en hierbij liepen de kosten niet zo ver uit elkaar (€ 592 resp. € 658).

Analyse

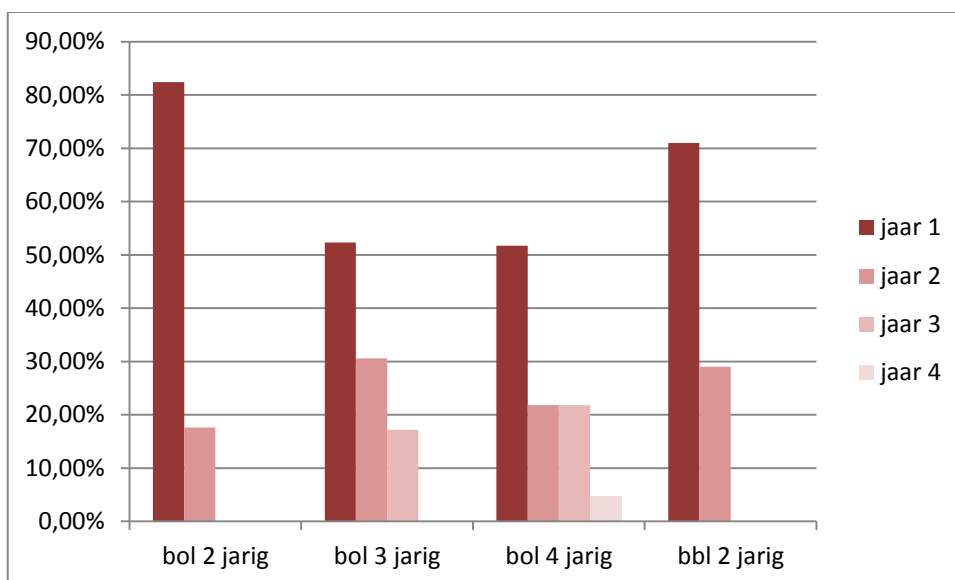
Tussen verschillende opleidingen kan een groot verschil qua kosten bestaan. Dit is meestal te verklaren doordat voor de ene opleiding nu eenmaal ander/meer materiaal nodig is dan voor een andere opleiding. Niet goed te verklaren zijn de soms grote verschillen tussen dezelfde opleiding (CREBO-nummer) op verschillende instellingen.

3.3 Verschillen tussen leerjaren

Constateringen

Het eerste jaar is bij alle onderzochte opleidingen het duurste jaar. De leerling betaalt dan de meeste kosten voor zijn leermaterialen, nog vóór de aanvang van zijn opleiding. Voor de 3- en 4-jarige bol-opleidingen is dit ruim 50% van alle leermaterialen gedurende de hele opleiding. Voor de 2-jarige bol-opleidingen en de bbl-opleidingen ligt dit percentage nog veel hoger.

Onderstaande grafiek geeft dit weer. De 1-jarige en 3-jarige bbl-opleiding zijn uit dit overzicht weggelaten, omdat daar geen representatieve gegevens van zijn (beide slechts 1 opleiding).



Verdeling leermateriaalkosten over de verschillende leerjaren

	bol 2 jarig	bol 3 jarig	bol 4 jarig	bbl 2 jarig
jaar 1	82,4%	52,3%	51,7%	71,0%
jaar 2	17,6%	30,6%	21,8%	29,0%
jaar 3		17,2%	21,8%	
jaar 4			4,8%	

In het eerste jaar wordt meestal het meeste onderwijs op de instelling aangeboden. Bovendien worden leermaterialen vaak meerdere jaren gebruikt. Dit verklaart waarom de meeste kosten in het eerste leerjaar worden gemaakt. Bij één instelling is het beleid om alle leermiddelen in het eerste jaar te laten aanschaffen, omdat daar de ervaring is dat leerlingen aan het begin van hun opleiding veel meer bereid zijn om leermiddelen aan te schaffen, dan na één of twee jaar.

In de praktijk vallen in de eerste maanden van de opleiding veel leerlingen uit. Een aantal van hen blijft binnen de instelling en kan een deel van de materialen meenemen, maar sommige leerlingen veranderen van opleiding en instelling. Zij hebben dan al flink geïnvesteerd en krijgen soms maar een klein gedeelte van de gemaakte kosten terug, zelfs als boeken nog helemaal niet gebruikt zijn. Licenties vervallen dan vaak helemaal.

Verder valt op dat leermaterialen van branche-georiënteerde materialen in verhouding vaak hoge kosten hebben. Materiaal staat soms tot meer dan € 200 op de lijst. Dit is ten opzichte van reguliere methodes duur. Dit betreft materiaal van onder andere DeltaPress, Innovam, Simac en Kenteq, maar ook van educatieve uitgevers zoals Noordhoff en Edu'Actief. Er kan echter niet bepaald worden wat de prijs/prestatieverhouding is van deze leermiddelen. Aan de hogere kosten kunnen daarom geen conclusies worden verbonden.

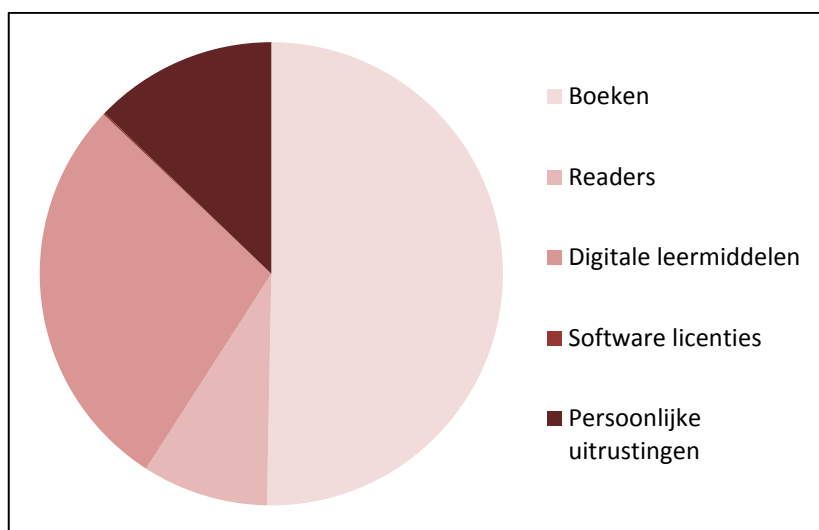
Analyse

Het eerste schooljaar worden door de leerlingen de meeste kosten gemaakt, omdat leerlingen dan het meeste materiaal moeten aanschaffen voor middelen die zij ook later in de studie gebruiken. Voor leerlingen die in de eerste maanden uitvallen is er geen vangnet voor deze gemaakte kosten.

3.4 Verdeling tussen leermaterialen

Constateringen

De kosten zijn als volgt verdeeld over de verschillende categorieën van leermaterialen.



De verhouding tussen de categorieën leermaterialen

categorie	percentage
Boeken	50,3%
Readers	8,8%
Digitale leermiddelen	28,0%
Software licenties	0,1%
Persoonlijke uitrustingen	12,8%
Totaal	100,0%

Boeken: Boeken nemen 50% van kosten van de leermaterialen in. Alle geïnterviewde instellingen (op één na) werken nog met boeken in hun opleidingen. Hiervan kan digitaal leermateriaal een integraal onderdeel zijn. In dit onderzoek is geen onderscheid gemaakt tussen boeken zonder en boeken met een digitale component. (In het taal- en rekenonderwijs worden boeken veelal los van de digitale methode verkocht. De digitale licentie staat in dat geval wel apart op de lijst.)

Readers: Het gebruik van readers is erg divers binnen de verschillende instellingen en tussen opleidingen. Sommige instellingen gebruiken nauwelijks readers, anderen juist heel veel. Binnen één instelling kan de ene opleiding wel readers gebruiken en een andere opleiding niet of nauwelijks. Gemiddeld nemen readers 9% van de kosten van leermaterialen in.

- januari 2013

De doorberekening van de kosten van readers verschilt per instelling: de ene instelling rekent elke reader door, de ander neemt een soort stelpost op voor readers en weer een ander rekent een bedrag voor kopijkosten waarvoor de leerling gedurende het jaar zijn readers krijgt. De meeste readers worden besteld via de distributeur, maar soms gaan ze via de schoolkas. De uitgifte van readers is ook divers: soms loopt de uitgifte via de distributeur, in andere gevallen via de school. Soms vindt uitlevering plaats aan het begin van het jaar, soms gedurende het jaar. In enkele gevallen bestaat er een tripartite afspraak tussen instelling, huisdrukker en distributeur, waarbij de leerling bestelt bij de distributeur, en deze vervolgens opdracht geeft aan de drukker om de reader te printen. De content is dan al door de instelling aan de drukker aangeleverd. Bij 2 instellingen stonden readers op de leermaterialenlijst tegen een €0-tarief. De instellingen plaatsen de readers dan in de ELO, zodat de leerling ze daar kan gebruiken. Wil de leerling ze als hardcopy, dan kan hij ze zelf voor eigen rekening uitprinten.

Digitaal leermateriaal: Er wordt voornamelijk gebruik gemaakt van digitaal leermateriaal voor het taal- en rekenonderwijs en voor branche specifieke vakken. Dit is materiaal van het Consortium Beroepsonderwijs, Stichting Praktijkleren en branche-gerichte organisaties zoals Electude voor de automobielbranche, Kenteq voor technische opleidingen en Fundeon voor de bouw. Ook enkele grote uitgeverijen bieden branche-specifiek digitaal materiaal aan, bijvoorbeeld NU Zorg en CoFlex Bouw en Infra, beide van Noordhoff Uitgevers. Ook voor Burgerschap en Loopbaan wordt soms digitaal materiaal gekozen. Het digitaal materiaal is 28% van het totaal aan leermateriaal.

Software licenties: Software licenties komen bijna niet op de leermiddelenlijsten voor. Vrijwel geen enkele instelling rekent software licenties door naar de leerlingen. Het totaal bedrag aan softwarelicenties voor leerlingen is te verwaarlozen (nog geen 1%). Voor instellingen is dit bedrag veel groter; dit is echter niet in dit onderzoek meegenomen.

Daarnaast is er een instelling die ook enkele adobe-pakketten voorschreef aan leerlingen. De school had een overeenkomst gesloten met de leverancier, zodat leerlingen die pakketten met een flinke korting konden afnemen. Deze instelling is niet meegenomen in de berekeningen van de leermiddelenlijsten, omdat deze instelling niet met leermiddelenlijsten werkt.

Zoals eerder vermeld komt het voor dat van de leerling wordt verwacht dat hij een laptop heeft, met daarop bepaalde voorgeschreven software. Het gaat hierbij dan voornamelijk om Microsoft Office pakketten. Deze software wordt niet aangeboden via school en staat niet op de leermiddelenlijst. (Wel geven veel instellingen door dat bij slim.nl deze software goedkoop te verkrijgen is.)

Bij een enkele instelling komt nog wel een bedrag naar voren voor het gebruik van het wifi-netwerk. Dit is dan maximaal €5 per maand.

Persoonlijke uitrusting: Deze kosten zijn divers en vaak opleidingsspecifiek. Het kunnen materialen zijn, werkkleding, sportkleding en de kosten van sportkampen. Bij de meeste opleidingen komen ze niet voor. Bij opleidingen waar ze wel op de leermaterialenlijst staan, kunnen de kosten behoorlijk hoog zijn. De hoogste kosten voor persoonlijke uitrustingen komen voor bij Defensie-opleidingen, technische opleidingen en sportopleidingen. 13% van alle leermaterialen zijn persoonlijke uitrustingen.

Analyse

Onder boeken worden ook de digitale methoden gevat die gekoppeld zijn aan boeken. Er is in dit onderzoek niet inzichtelijk gemaakt hoe groot dit percentage is.

Ook is niet onderzocht of de komende jaren de verdeling tussen boeken en digitaal leermateriaal (verder) zal verschuiven. Het kan relevant zijn om hier nader onderzoek naar te verrichten.

In dit onderzoek zijn niet de kosten meegenomen voor software die de leerling moet hebben staan op een voorgeschreven laptop.

4 Geldstromen rond leermaterialen in het mbo

De tweede hoofdvraag is: "hoe lopen de **geldstromen rond leermaterialen in het mbo**?" Hiervoor is een kwalitatief overzicht gemaakt van 'waar de geïnventariseerde omzet terecht komt', verdeeld over marktpartijen (uitgevers en distributeurs), sectorale en branche-uitgevers, de instellingen zelf, en overige partijen. Daarnaast is een overzicht gemaakt van waar de omzet 'vandaan komt', verdeeld over leerlingen, de instellingen zelf, en de overheid.

4.1 Rol distributeur

Constateringen

De meeste instellingen nemen het grootste gedeelte van hun leermaterialen af via een distributeur. Hierin is Van Dijk Educatie veruit de grootste leverancier, met een marktaandeel van meer dan 90%. Een andere (veel kleinere) distributeur is de Lisette Werter Groep. Daarnaast regelt een enkele instelling de leermiddelenlijst op een andere manier, namelijk via een lokale boekhandel of door de instelling zelf. Niet alles wordt via de distributeurs verzorgd: enkele brancheverenigingen en kenniscentra leveren hun materialen via school.

Op basis van het onderzoek wordt de omzet van leermaterialen via distributeurs geschat op €115 - €120 miljoen per jaar.

Uit de interviews blijkt verder dat instellingen, naast het leveren van leermaterialen, steeds meer taken bij distributeurs beleggen. De redenen die zij hiervoor noemen zijn:

- Instellingen willen zich concentreren op hun kerntaken en ontzorgd worden op de ondersteunende diensten;
- Instellingen gaan steeds meer gecentraliseerd met hun leermiddelenbeleid om;
- Instellingen willen geen debiteurenrisico lopen en beleggen dit bij de distributeur.

Instellingen geven aan dat zij geen contract met de distributeur aangaan, maar bij voorkeur alleen een "samenwerkingsovereenkomst" sluiten. Veel instellingen menen hierdoor niet onder de Europese aanbestedingsregels vallen.

Analyse

Leermateriaal wordt steeds meer via de distributeur afgenomen, omdat scholen ontzorgd willen worden op niet-kerntaken.

Instellingen willen graag de aanbestedingsregels vermijden, en maken om die reden geen formele afspraken (contract) met de distributeur. (Uit de juridische verkenning blijkt overigens dat het hebben van een contract geen factor is in het al dan niet aanbestedingsplichtig zijn.)

4.2 Samenstelling leermaterialenlijst

Constateringen

Naar aanleiding van het JOB Zwartboek¹ en de daarop volgende richtlijnen vanuit OCW², zijn instellingen zich steeds meer bewust van mogelijk oneigenlijke kosten op de leermiddelenlijst. Daarnaast voelen instellingen zich ook meer verantwoordelijk voor het kostenniveau voor de leerling, en zijn instellingen hun onderwijs op verschillende locaties steeds beter op elkaar aan het afstemmen. Veel instellingen hebben meerdere locaties waar soms dezelfde opleidingen worden gegeven. Instellingen hebben er al voor gezorgd (of doen dat dit jaar) dat de leermiddelenlijsten voor dezelfde studie op alle locaties gelijk zijn.

Analyse

Instellingen zijn steeds kritischer ten opzichte van de leermiddelenlijst, omdat zij zich verantwoordelijk voelen voor het kostenniveau voor leerlingen.

¹ Zwartboek schoolkosten 2012, Jongeren Organisatie Beroepsonderwijs (JOB), februari 2012

² Brief aan bve instellingen over schoolkosten en vrijwillige ouder- of deelnemersbijdrage, Ministerie van OCW, 15-05-2012

4.3 Keuzevrijheid aanschaf leermiddelen

Constateringen

Instellingen geven expliciet aan dat de leerling zelf bestelt en dat de leerling daarbij keuzevrijheid heeft: hij kan bestellen waar hij dat wil. De leermiddelenlijst wordt dan gepubliceerd in de bestelomgeving van de distributeur en de leerling kan de lijst daar inzien. De leerling wordt **niet** verplicht zijn leermiddelen daar af te nemen en is vrij om elders aan te schaffen.

Instellingen schatten dat ongeveer 85% van de leerlingen de leermiddelen bij de distributeur bestelt.

Eén opleiding werkt niet met bestellijsten van een distributeur, maar stelt de leermiddelenlijsten beschikbaar aan de leerlingen via een Excel bestand. Zo geeft de opleiding het signaal naar de leerling dat hij geheel vrij is de boeken te bestellen waar hij zelf wil.

Niet voor al het leermateriaal geldt dat het elders afgenomen kan worden, want bijvoorbeeld readers of sommige digitale methodes worden alleen via de distributeur ter beschikking gesteld. Dit geldt soms ook voor overige schoolkosten.

In enkele gevallen staat op de leermiddelenlijst dat als de leerling bepaalde materialen niet wil afnemen, hij contact op moet nemen met de klantenservice van de distributeur. Op de lijst kan de leerling dan niet aangeven dat hij deze materialen/kosten **niet** wil afnemen.

Analyse

Bij een aantal instellingen is het in praktische zin heel lastig om de keuzevrijheid te benutten, omdat er een aantal leermaterialen verplicht bij de distributeur moeten worden afgenomen. Daarnaast is het zo dat de leermiddelenlijst vaak alleen via de distributeur is in te zien. Hierbij zijn ISBN-nummers wel inzichtelijk te maken, maar niet makkelijk op de leermiddelenlijst uit te draaien. Ze moeten dan handmatig overgenomen worden. Ook dat vormt een praktische drempel voor de keuzevrijheid van leerlingen.

4.4 Kortingen en provisies

4.4.1 Boeken

Constateringen

De meeste instellingen geven aan niet te onderhandelen met distributeurs over de prijs van boeken. Veel instellingen nemen (overigens ten onrechte) namelijk aan dat de prijzen vast liggen. Verlaging van kosten voor leerlingen wordt veel meer in het eigen leermiddelenbeleid gezocht: is er een goedkopere methode beschikbaar en wordt de methode sowieso wel gebruikt?

Ongeveer de helft van de instellingen geeft aan dat zij van de distributeur een provisie ontvangen over de door de leerlingen afgenomen boeken. Deze provisie stroomt naar de schoolkas of wordt verrekend met factuurregels die de distributeur rekent voor overige activiteiten. De percentages variëren van 2,5% tot 5%, maar ook een percentage van 8% zou voorkomen.

Gemiddeld ontvangen de instellingen die provisie ontvangen 4 tot 5% provisie over de afgenomen boeken.

Andere instellingen ontvangen geen provisie omdat ze dit niet willen, of hebben afgesproken dat de distributeur de korting aan leerlingen verrekent. Dit kan door korting op het materiaal, korting op de leveringskosten of korting voor bestellingen en betalingen voor het begin van het schooljaar.

Analyse

Als instellingen provisie ontvangen over de door leerlingen bij de distributeur bestelde boeken, en niet onderhandelen over de prijs wekt dit de schijn van belangenverstrengeling. De instelling lijkt immers niet gebaat bij een lagere boekenprijs. Instellingen zien het echter wel degelijk als hun plicht om tot lage kosten voor de leerling te komen.

4.4.2 *Digitaal leermateriaal*

Constateringen

Instellingen maken soms met uitgevers prijsafspraken over het digitaal leermateriaal. Hierbij kan een korting worden verleend die is gebaseerd op het aantal leerlingen. Deze korting wordt in principe rechtstreeks verrekend met leerlingen, behalve als het aantal leerlingen hoger uitvalt dan van te voren geschat. Dan volgt er een extra korting, die naar de schoolkas terugvloeit. Is het aantal leerlingen lager dan van te voren geschat, dan wordt dat verrekend met het volgende schooljaar en dan betalen leerlingen uit dat jaar extra voor het materiaal.

Bij één instelling is de aanschaf en uitlevering van het digitale materiaal volledig bij de distributeur belegd, waar de distributeur een toeslag van 12,5% voor rekent. In andere gevallen verloopt de bestelling en uitlevering van het materiaal via de school, en zorgt de distributeur alleen voor de incasso bij de leerlingen bij de distributeur. Hiervoor rekent de distributeur dan alleen de kosten van een factuurregel.

Analyse

Instellingen maken soms prijsafspraken met uitgevers van digitaal leermateriaal. Als de inschatting van de leerlingen niet goed gaat, wordt dat echter "verrekend" met de leerlingen van een jaar later. Zij zijn dan de dupe van deze verkeerde inschatting.

Als instellingen die prijsafspraken hebben gemaakt, zelf zorgen voor de uitlevering van het materiaal (eventueel in overleg met de uitgever) kan verrekening via de distributeur plaats vinden tegen het bedrag van een factuurregel. Als instellingen de uitlevering echter vervolgens volledig via de distributeur laten lopen zijn de kosten veel hoger. Het is voor instellingen zinvol om hier kritisch naar te kijken.

4.5 Overig

In dit onderzoek is alleen gesproken met instellingen en is alleen gekeken naar de geldstromen die vanaf de instellingen of hun leerlingen lopen. Hoe geldstromen vervolgens verder lopen tussen de partijen in de contentketen is niet onderzocht. Dit is ook moeilijk te onderzoeken omdat marktpartijen dit als commercieel gevoelige informatie zien en daar geen inzicht in geven.

Van de geïnterviewde instellingen is er maar één die naam- en adresgegevens van leerlingen doorgeeft aan de distributeur. Opvallend is dat andere instellingen aan dezelfde distributeur nadrukkelijk geen naam- en adresgegevens doorgeven.

Er is één instelling die winkelruimte aan de distributeur ter beschikking heeft gesteld.

5 Organisatie van leermiddelenverwerving in het mbo

De derde hoofdvraag van het onderzoek was: hoe ziet de **organisatie van leermiddelenverwerving in het mbo** er uit? Hieronder wordt verstaan de wijze waarop invulling wordt gegeven aan leermiddelenbeleid, incl. de uitgangspunten en processen rond het verwerven van leermaterialen. In het onderzoek is getracht te inventariseren welke diensten de instellingen van marktpartijen (met name intermediaire partijen) afnemen.

5.1 Organisatie leermiddelenbeleid

Constateringen

Bij de meeste instellingen is het leermiddelenbeleid decentraal georganiseerd waarbij de opleidingen zelf hun leermiddelenlijsten samenstellen. Zij beslissen ook zelfstandig welke leermaterialen op de lijst komen.

In een enkel geval worden binnen een instelling de leermiddelenlijsten voor eenzelfde opleiding per locatie opgesteld. Daarbij kan het voorkomen dat leerlingen op locatie X andere leermaterialen moeten aanschaffen dan leerlingen voor dezelfde opleiding op locatie Y. Uit het onderzoek blijkt dat de meeste instellingen dit de laatste jaren al hebben veranderd, of hier mee bezig zijn.

De **selectie** van de leermiddelen is dus meestal decentraal in de organisatie belegd. Contractuele afspraken over de **levering** van leermaterialen worden echter meestal centraal gemaakt. Het is de centrale staforganisatie die de samenwerkingsovereenkomst met de distributeur opstelt. Daarnaast geeft de centrale staf vaak algemene richtlijnen mee aan de onderwijsorganisatie. Voorbeelden van deze richtlijnen zijn:

- De leermiddelenlijsten worden uitgezet via dezelfde distributeur;
- De leermiddelenlijsten vermelden alleen leermaterialen, en geen andere kosten;
- Alleen leermateriaal dat ook daadwerkelijk gebruikt wordt mag op leermiddelenlijst worden opgenomen.

Een enkele keer worden er ook op kostengebied richtlijnen meegegeven, zoals een maximum budget voor leermiddelen per opleiding.

Hoe het beleid decentraal is geregeld en welke partijen hier een rol in spelen, is niet in detail onderzocht. In ieder geval spelen adviseurs van distributeurs en uitgevers hier een rol in.

Analyse

De meeste onderwijsinstellingen zijn bezig met het inrichten van centrale afspraken rondom de levering van leermateriaal en met het opstellen van richtlijnen over de aanschaf van leermateriaal. Hierbij zouden instellingen hun ervaringen en best practices met elkaar kunnen delen.

5.2 Totstandkoming leermiddelenlijst

Uit de interviews bleek dat de distributeurs een centrale rol spelen in het tot stand komen van de leermiddelenlijst. De distributeur zet de lijsten van het voorgaande schooljaar klaar in een aparte omgeving. De instelling/opleidingen worden dan uitgenodigd om de lijsten te bekijken, eventueel aan te passen en goed te keuren. Als de opleidingen aangeven dat de lijst goed is, geeft de distributeur bij de centrale staf aan dat de lijsten klaar staan en geeft de centrale staf haar fiat. Vervolgens maakt de distributeur de lijsten beschikbaar voor de leerlingen.

5.3 Overig

In elk interview is ook gevraagd naar suggesties of aandachtspunten voor saMBO-ICT en/of de MBO-raad. Hierbij werden de volgende punten genoemd:

- Er is een grijs gebied over wat wel en wat niet onder schoolkosten valt. Het is wenselijk om hier een sectorbreed antwoord op te formuleren.

- Er is maar één grote distributeur die zich soms star opstelt met betrekking tot de wensen van de instellingen. De markt zou meer open moeten zijn.
- Het is wenselijk om te beschikken over meer digitaal materiaal, dat modulair wordt aangeboden.
- Door het JOB Zwartboek en de daarop volgende richtlijnen vanuit OCW hebben de instellingen nu veel aandacht aan regelgeving. Deze regelgeving is voor het innen van bedragen voor excursies nu zo ingewikkeld/strikt dat het voor docenten heel lastig wordt om te organiseren, terwijl excursies het onderwijs juist aantrekkelijker kunnen maken.

6 Conclusies en aanbevelingen

Dit rapport is het resultaat van een inventarisatie naar leermiddelenbeleid en de kosten van leermiddelen in het mbo. De inventarisatie is uitgevoerd voor het LiMBO-programma ("Leermaterialen in het mbo"), dat in opdracht van saMBO-ICT wordt uitgevoerd door Kennisnet.

Met het LiMBO-programma heeft saMBO-ICT de ambitie om de leermaterialenketen in het mbo te verbeteren, met name de processen rond bestellen en betalen en rond distributie en toegang. Het programma richt zich op concrete verbeteringen in de instellingen, maar kent ook een visiespoor dat zich richt op meer strategische onderwerpen. De inventarisatie van leermiddelen is onderdeel van dit visiespoor.

De inventarisatie is uitgevoerd op basis van de volgende **probleemstelling**:

LiMBO wil bijdragen aan de strategische doelstelling van de sector om het aanbod aan leermaterialen vanuit de markt beter te laten aansluiten op de vraag van het onderwijs. Dit vraagt om vraagsturing en invloed vanuit de sector, en transparantie en competitie in de markt.

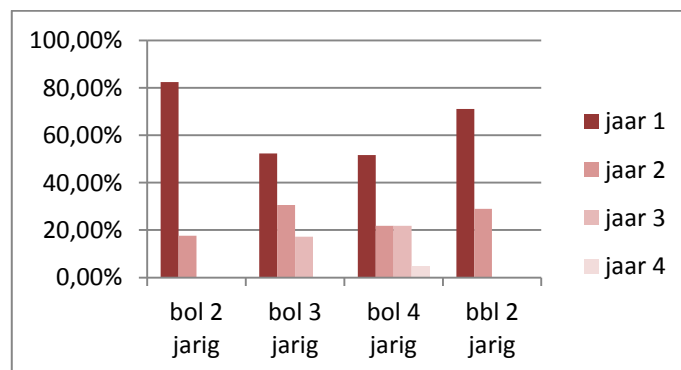
Om het aanbod van leermaterialen effectief te beïnvloeden is inzicht in de markt nodig. Op dit moment bestaat nog geen helder beeld van welke onderwijsinstellingen gebruik maken van welke leermaterialen en hoe de financiën hieromtrent geregeld zijn. Dit beeld heeft saMBO-ICT nodig om beleid te formuleren op sectoraal niveau op het gebied van leermaterialen en inkoop hiervan.

Dit hoofdstuk formuleert de belangrijkste conclusies en aanbevelingen voor elk van de hoofdvragen van het rapport

6.1 Omzet aan leermaterialen in het mbo

De inventarisatie heeft een analyse gemaakt van de leermaterialenlijsten van 50 opleidingen. Dit geeft een kwantitatief beeld van de markt van leermaterialen, met onder meer de volgende resultaten:

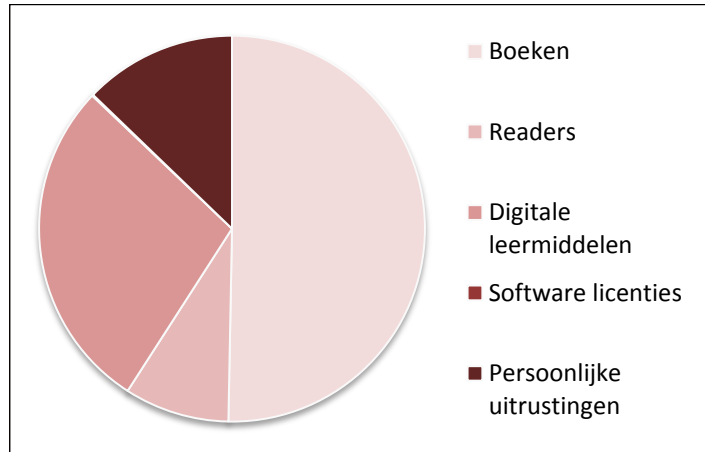
- De **omvang van de markt** voor leermaterialen in het mbo is naar schatting ruim € 180 miljoen per jaar.
- De **gemiddelde kosten** voor leermaterialen bedragen ruim €330 per leerling per leerjaar. Vanzelfsprekend verschillen deze bedragen tussen opleidingen, omdat voor de ene opleiding meer of duurdere materialen nodig zijn dan voor de andere. Er bestaan echter ook verschillen (tot een factor 2½) tussen dezelfde opleiding bij verschillende instellingen; deze verschillen zijn minder goed te verklaren.
- Bij alle onderzochte opleidingen vallen de meeste kosten (50% tot 80% van de kosten van de gehele opleiding) bij de aanvang van het **eerste studiejaar**.



Verdeling kosten over de verschillende leerjaren

- januari 2013

- Branche-georiënteerde materialen hebben in verhouding met reguliere methodes hoge kosten te hebben.
- De verdeling van de kosten over de verschillende categorieën leermaterialen is zoals weergegeven in onderstaand diagram.



Verdeling kosten over de categorieën leermaterialen

De categorie **boeken** bepaalt 50% van de kosten, de categorie **digitale leermaterialen** bijna 30%, en de categorieën **readers** en **persoonlijke uitrustingen** elk rond de 10%. Wanneer een boek verrijkt is met digitaal leermateriaal is dat tot de categorie boeken gerekend. Digitaal leermateriaal wordt voornamelijk gebruikt voor het taal- en rekenonderwijs en voor branche-specifieke vakken. Software licenties komen bijna niet op de leermiddelenlijsten voor. Persoonlijke laptops en de inrichting daarvan zijn niet tot de leermaterialen gerekend.

6.2 Geldstromen rond leermaterialen in het mbo

In de inventarisatie is onderzocht waar de geïnventariseerde omzet 'terecht komt', en waar deze 'vandaan komt'. Het blijkt zeer lastig om daar betrouwbare detailinformatie over te krijgen. Op basis van de het verzamelde gegevens kunnen de volgende conclusies worden getrokken:

- Instellingen beleggen steeds meer taken bij distributeurs, met name omdat zij ontzorgd willen worden op niet-kerntaken.
De meeste instellingen nemen ook hun leermaterialen af via een distributeur. Daarnaast regelt een enkele instelling de leermiddelenlijst op een andere manier, via een lokale boekhandel of zelf als instelling.
- Van Dijk Educatie is veruit de grootste distributeur, met een marktaandeel van meer dan 90%. Een andere (veel kleinere distributeur) is de Lisette Werter Groep.
- Ongeveer 85% van de leerlingen bestelt (een deel van) de leermiddelen bij de distributeur.
- Niet alle leermaterialen worden via distributeurs verzorgd: enkele brancheverenigingen en kenniscentra leveren hun materialen via de school.
- De omzet die via distributeurs loopt is ongeveer € 115 – € 120 miljoen op jaarbasis.
- De instellingen geven aan dat zij geen contract met de distributeur aangaan, maar alleen een "samenwerkingsovereenkomst" sluiten. De overweging daarbij is dat zij daarmee denken niet onder de Europese aanbestedingsregels te vallen.
- Ongeveer de helft van de instellingen ontvangt een provisie van de distributeur over de door leerlingen afgenomen (en tijdig betaalde) boeken. Gemiddeld ontvangen deze instellingen een provisie van 4 tot 5%.
Andere instellingen ontvangen geen provisie omdat ze dit niet willen, of hebben afgedwongen dat de distributeur een korting aan leerlingen verleent.

In dit onderzoek zijn alleen de geldstromen vanuit de instellingen en de leerlingen geïnventariseerd. De geldstromen tussen de andere partijen in de keten konden daarmee niet worden onderzocht. Marktpartijen zien dit ook als commercieel gevoelige informatie.

- januari 2013

6.3 Organisatie van leermiddelenverwerving in het mbo

In het onderzoek is ook geïnterviewd welke invulling de instellingen geven aan leermiddelenbeleid, en welke uitgangspunten zij kiezen m.b.t. de verwerving van leermaterialen. De belangrijkste conclusies zijn:

- Bij de meeste instellingen vindt de **selectie** van leermaterialen decentraal plaats, waarbij de opleidingen zelf hun leermiddelenlijsten samenstellen. Soms worden leermiddelenlijsten voor eenzelfde opleiding per locatie opgesteld.
- Distributeurs spelen een belangrijke ondersteunende rol spelen in het tot stand komen van de **leermiddelenlijst**. De distributeur zet de lijsten van het voorgaande schooljaar klaar, waarna de instelling/opleidingen deze aanpassen en goedkeuren. Vervolgens zet de distributeur de lijsten klaar voor de leerlingen.
- Contractuele afspraken over de **levering** van leermaterialen worden echter meestal centraal gemaakt; het is de centrale staforganisatie die de samenwerkingsovereenkomst met de distributeur opstelt. Daarbij geeft de centrale staf vaak algemene richtlijnen mee aan de onderwijsorganisatie.
- De meeste instellingen **onderhandelen** niet met de *distributeur* over de prijs van boeken. Dit komt mede omdat instellingen (ten onrechte) menen dat de prijzen vast liggen. Instellingen maken soms prijsafspraken met *uitgevers* voor het digitale materiaal, bijvoorbeeld op basis van het aantal leerlingen/gebruikers.
- Instellingen besteden in toenemende mate (mede door het JOB Zwartboek en de daarop volgende richtlijnen vanuit OCW) aandacht aan de rechtmatigheid van de posten op de leermiddelenlijst. Daarnaast voelen instellingen ook steeds meer verantwoordelijkheid voor het kostenniveau voor de leerling.
- Leerlingen zijn in beginsel vrij om te kiezen waar ze het leermateriaal willen bestellen (distributeur of andere partij, nieuw of tweedehands). De leermiddelenlijsten zijn vaak echter alleen beschikbaar op de website van de distributeur, op een wijze (zonder ISBN nummer) die een drempel vormt om elders te bestellen. Voor specifieke materialen (readers of sommige digitale methodes) is geen alternatief beschikbaar.

Eind januari verschijnt een onderzoeksrapport van het programma ECK2, waarin het onderwerp leermiddelenbeleid verder is uitgewerkt.

6.4 Aanbevelingen

Op basis van de bevindingen en conclusies uit deze inventarisatie kunnen de volgende aanbevelingen worden gedaan:

1. **Provisieregeling:**
Het bestaan van een provisieregeling kan de schijn van belangenverstrengeling wekken. Maak daarom tenminste helder hoe de provisieopbrengst wordt aangewend. Zie bij voorkeur af van provisie, en beding een korting.
2. **Vrijheid van bestellen leermateriaal:**
Maak als instelling duidelijk aan de leerling dat deze vrij is om materiaal elders te bestellen. Als een marktpartij de leermiddelenlijst verzorgt, verlang dan dat daarop alle informatie gespecificeerd is om het materiaal ook elders te kunnen bestellen.
3. **Juridische aspecten:**
Maak sectorbreed bekend wat de juridische randvoorwaarden zijn m.b.t. de verwerving van leermiddelen (rechtmatigheid van kosten, aanbesteden, al dan niet vaste boekenprijs).
4. **Gezamenlijk inkopen:**
Onderzoek wat de mogelijke baten en risico's zijn van een gezamenlijke verwerving van

leermiddelen (boeken, digitale leermiddelen, softwarelicenties). Behalve financiële baten kan het dan ook gaan om de kwaliteit van leermaterialen, de voorwaarden van levering en toegang, etc. Vraagarticulatie en –sturing vormt daarbij een startpunt.

5. **Transparantie:**

Maak een analyse van de overeenkomsten die instellingen met marktpartijen hebben (diensten, voorwaarden). Deel best practices en onderzoek mogelijke baten en risico's van een gezamenlijke verwerving.

6. **Leermiddelenbeleid:**

Deel ervaringen en best practices rond leermiddelen tussen instellingen. Overweeg het ontwikkelen van een format/checklist voor leermiddelenbeleid in het mbo. (Maak daarbij gebruik van de ervaringen en resultaten uit het vo.)

Bijlage 1 - Vragenlijst

Interviews

Uitgangspunten

1. We interviewen de reguliere mbo-opleidingen voor jongeren (de bol en bbl-opleidingen). Geen volwasseneneducatie, inburgering etc.
2. We proberen per instelling 5 diverse opleidingen te krijgen: 3 grote opleidingen en 2 kleine opleidingen. We vragen instellingen daar zelf een keuze in te maken.
3. We vragen van tevoren de leermiddelenlijsten van de te interviewen opleidingen op, met een indeling naar leerjaar, en inclusief de kosten per leermiddel. Hierbij gaat het om alle leermiddelen, dus ook die niet door de leerling besteld hoeven te worden. We vragen géén inzicht in vrijwillige ouderbijdragen, excursies etc.
4. We gaan uit van tenminste de volgende leermiddelen:
 - boeken
 - readers
 - digitale leermiddelen → specifiek nodig voor studie, dus bijv. materiaal van uitgevers, opleidingscentra of open materiaal en toegang tot opleidingsspecifieke programma's
 - software licenties → licenties die instellingbreed gelden, bijv. toegang tot Word
 - beroepsgerelateerde studiebenodigdheden, zoals koksmessen, kappersscharen etc.
 - overig

Intro bij de interviews

1. **Doel onderzoek**
inzicht te krijgen in de markt van leermaterialen in het mbo, de geldstromen hieromtrent, de organisatie rond leermiddelenverwerving en de juridische voorwaarden die hierbij horen.
2. **Resultaat**
Aan de hand van dit inzicht wordt een rapport opgesteld met daarin een aantal aanbevelingen, aandachtspunten of vervolgacties voor het LIMBO/ECK 2 traject. Dit onderzoek wordt gedaan onder 20 mbo-instellingen, waarbij elke keer naar 5 opleidingen wordt gevraagd. In totaal levert dit een overzicht op van 100 opleidingen. Dit geeft een gedegen inzicht in de diverse manieren waarop binnen mbo-instellingen dit is geregeld.
3. **Vertrouwelijkheid**
Er zitten vertrouwelijke vragen tussen, wij gaan dan ook vertrouwelijk met deze gegevens om en deze gegevens worden geanonimiseerd verwerkt in het rapport. Gegevens zullen niet te herleiden zijn naar een specifieke instelling.

Vragenlijst

1. Algemeen

- 1.1. Naam instelling (is bekend)?
- 1.2. Hoeveel studenten heeft de instelling?
- 1.3. Gesprekspartner(s) en hun functie/rol?

2. Opleiding

- 2.1. Wat is de naam van de opleiding?
- 2.2. Tot welke cluster hoort de opleiding?
- 2.3. Wat is het niveau? (1-4)
- 2.4. Hoeveel studiejaren heeft de opleiding?
- 2.5. Wat is de aard van de opleiding? (bol/bbl)
- 2.6. Wat is het CREBO-nummer?
- 2.7. Hoeveel studenten volgen deze opleiding?
- 2.8. Hoe vaak komt deze opleiding in Nederland voor (ongeveer)?
- 2.9. Hoeveel studenten zijn er landelijk (ongeveer)?

3. Leermiddelenbeleid en -verwerving

- 3.1. Op welke manier geeft u invulling aan leermiddelenbeleid?
Is dit centraal of per opleiding/cluster of anders geregeld?
- 3.2. Wie stelt leermiddelenlijst op en wie stelt vast?
- 3.3. Welke uitgangspunten/afspraken zijn er m.b.t. de keuze van leermiddelen?
- 3.4. Wat zijn de uitgangspunten/afspraken rondom het budget voor leermiddelen?
- 3.5. Waarom wordt er voor een bepaalde distributeur of distributeurs gekozen?
- 3.6. Wordt de dienstverlening (periodiek) geëvalueerd?

4. Leermiddelen algemeen (voor alle leermiddelen)

- 4.1. Welke diensten neemt u af van de tussenhandel?
- 4.2. Betreft dit alleen leermiddelen of ook andere diensten en producten?
→ Bijv. innen schoolgeld, excursies, campuswinkel
- 4.3. Zijn er zaken die u levert aan de tussenhandel?
→ bijv. leerlinggegevens, readers, ruimte in het gebouw, ...
- 4.4. Welke contractuele afspraken heeft u gemaakt met leveranciers?
→ distributeurs, boekhandel, uitgevers
- 4.5. Wat is de contractwaarde per jaar (per leverancier) van de hele instelling?
- 4.6. Welke financiële afspraken heeft u met uw leveranciers gemaakt?
- 4.7. Ontvangt u een provisie van een leverancier? Zo ja, welk percentage of bedrag?
- 4.8. Hoe verloopt het proces rondom betaling?
- 4.9. Wie betaalt de leermaterialen?
→ student, school, ministerie, ...
- 4.10. Waar gaat dit geld naar toe?
→ distributeur, uitgevers, school, ...

5. Leermiddelen Individueel (per leermiddel)

- 5.1. Onder welke categorie valt het leermiddel?
→ boek / reader / digitaal leermiddel / software licentie / beroepsgerelateerde studiebehoeften
- 5.2. Is het een 'voorgeschreven leermiddel'? Of een overig/facultatief leermiddel?
- 5.3. Wat zijn de kosten van het leermiddel?
- 5.4. Wordt het leermiddel in meerdere leerjaren gebruikt? Zo ja, in welke jaren?
- 5.5. Wie draagt de kosten van deze leermiddelen uiteindelijk? (school, leerling, ministerie)
→ met name bij Groen onderwijs kan dat het ministerie zijn
- 5.6. Wie levert het leermiddel aan de leerling?
→ via distributeur, via instelling, via boekhandel, via uitgever, ...
- 5.7. Waar komt het middel oorspronkelijk vandaan?
→ commercieel, open, uitgever, eigen instelling, open materiaal overig, branchecentrum/kenniscentrum, overig

6. **Metavragen (bij testinterviews, na afloop)**

- 6.1. In hoeverre geven deze vragen een representatief beeld van jouw instelling?
Hebben we de kern te pakken?
- 6.2. Welke vragen hebben jullie gemist?
En wat zou je daarop antwoorden?
- 6.3. Denk je dat andere instellingen mee willen werken? ... deze vragen willen
beantwoorden?
Zo ja, welke instellingen en welke contactpersoon?
- 6.4. Heb je suggesties voor vragen en vraagstellingen etc.? ... voor de formulering?
- 6.5. Welke juridische issues zijn voor jullie van belang?
In hoeverre gelden die voor het gehele mbo?
- 6.6. Heb je suggesties / aanbevelingen richting MBO-raad/sector?